

מה בין קשה – קשות – בקושי כתוארי פועל, עיון סמנטי-תחבירי

0.0 הקדמה

0.1 תואר הפועל כמרכיב לשוני כבר נידון רבות וארוכות מהיבטים שונים. הוא נבחן כחלק דיבר בין חלקיה האחרים של הלשון; נבחנה עובדת היעדרו מן העברית בתקופותיה הראשונות מחד גיסא, ונבחנו דרכי יצירתו בתקופות מאוחרות בהתפתחותה מאידך גיסא. בצד דרכי תצורתו נידונו גם התנהגותו התחבירית, הסמנטית, וכן נבחן מקומו בלשון מהיבט קוגניטיבי.¹

נדרשתי לעיון נוסף בתוארי הפועל גזורי השורש קש"י, קשה, קשות, בקושי,² דווקא משום שכיחותם ושגירותם בלשוני-שלי ובלשון רוב דובריה של העברית בת ימינו. רציתי לתהות על קנקנם הסמנטי ועל פרישתם התחבירית. לבחון מהו גבולם הסמנטי ומהו גבולם התחבירי. לפני מענה לשאלות אלו יש להקדים כמה דברים.

0.2 בעיון "תיאורים מאייכים בעברית בת-ימינו, עיון סמנטי ותחבירי בקורפוס מוגדר" (מור תשמ"ז) נידונו תוארי פועל שונים שמשמשים 'תיאורים מאייכים' (להלן) על-פי אמות מידה סמנטיות. אלו נבררו בקפידה מתוך תוארי פועל ששימשו על-פי ספרי הדקדוק השונים כ'תיאורי אופן'.

לצורך העיון בתוארי הפועל 'קשה', 'קשות' ו'בקושי' יוקדם עיון בהגדרתו של התיאור המאייך ובקיומו של מתאם לוגי-סמנטי בין התיאור המאייך למרכיב הלשוני המתאייך.

במחקר לעיל נקבע כי "מרכיב לשוני כלשהו הוא תיאור מאייך אם הוא מצביע על ייחוד כלשהו בביצוע של פעילות כלשהי שמתממשת בפועל או בהתרחשותה של התרחשות מסוימת המתממשת בו ואפילו בייחוד העולה תוך מימוש קיומה של תכונה כלשהי במרכיב לשוני שאינו פועל (אלא שם תואר ותחליפיו)". (מור תשמ"ז: 22).

כן נמצא במחקר זה מתאם לוגי-סמנטי בין התיאור המאייך לבין המרכיב הלשוני המתאייך. כלומר תיאורים מאייכים שונים מופיעים בסביבתם התחבירית של מרכיבים לשוניים בני קבוצות סמנטיות מוגדרות. למשל, ניתן לומר 'פחדתי מאוד' משום שבהגדרתו הסמנטית של פועל הרגש 'פחד' מצויה מהות סמנטית בת-העצמה (הרגש המתעצם). מהות סמנטית זו המתממשת לשונית כפועל עשויה להתעצם באמצעות התיאור המאייך המעצים 'מאוד' (מור תשמ"ז: 49-50). לחלופין, המבע *'עמדתי מאוד' לא יהיה קביל משום שאין בהגדרתו הסמנטית של הפועל הלוקטיווי-סטטי 'עמד' מהות סמנטית בת-העצמה. או מבע דוגמת, 'הלכתי לביתי במהירות רבה' קביל משום שהפועל 'הלך' הוא פועל תנועה שבהגדרתו הסמנטית פעילות נמשכת. משום כך יכול תיאור הקצב 'במהירות רבה' לאייך את פועל התנועה 'הלכתי' כשהוא מממש את קצבה המתעצם של תנועת ההולך. (על-פי מור תשמ"ז: 131-154).

התיאור המאייך 'מאוד' (לעיל) אינו אלא חלק מקבוצה סמנטית של תיאורים המכונים תיאורים מאייכים מעצימים (המתפעלים לשתי בנות קבוצה: קבוצת /יותר/ ביותר וקבוצת /טוב/היטב).

{ מאוד }

כל-כך

נמצא שמרכיבים לשוניים בני קבוצות סמנטיות מוגדרות דוגמת, פועלי רגש, יכולת, דמיון, שמות תואר, פעלים הגזורים מהם ואחרים, מתאייכים באמצעות קבוצת 'מאוד'. לפיכך, מצויים המבעים 'שמחתי מאוד'; 'הצלחתי מאוד'; 'היא יפתה מאוד' או 'היא רזה מאוד'. לחלופין, מתאייכים פועלי חישה, חישה-תפיסה, תפיסה, שימה, הסרה ואחרים באמצעות קבוצת 'היטב'. למשל, 'הוא שמע את הקולות היטב'; 'התבוננתי בה היטב'; 'סגרתי את החלון היטב' או 'רחצתי את ידי היטב'.

כפי שכבר הוזכר לעיל, איוכם של המרכיבים הלשוניים הנ"ל מתאפשר באמצעות התיאורים המאייכים המעצימים כי בכל אחת מהגדרותיהם הסמנטיות של מרכיבים אלו מצויה מהות סמנטית בת העצמה בכוח. לאיוכם באמצעות תת-קבוצות אלו של תיאורים מאייכים מעצימים סיבות לוגיות-סמנטיות אך גם היסטוריות. (ראה מור תשמ"ז: 44-78).

0.3 עיון מורפולוגי ולקסיקולוגי בלקסמות 'קשה', 'קשות' ו'בקושי' (כתיאורים מאייכים) יוקדם לעיון בשונות הסמנטית-תחבירית ביניהן (כתיאורים מאייכים).

מוצאם הצורני של שלושת תוארי הפועל גזורי השורש קש"י שונה. 'קשה' שבמבע 'עבדתי קשה' נגזר בתצורת **שם תואר לשון יחיד** (דוגמת, 'קשה' שבמבע 'העץ הקשה התרכך מעט'). 'קשות' שבמבע [...] וידבר אתם **קשות** [...]"] (ברא' מב ז) נגזר בתצורת **שם תואר רבות** (דוגמת, 'קשות' שבמבע 'הבעיות הקשות עדיין לא נפתרו'). 'בקושי' כתואר פועל (דוגמת, 'בקושי' שבמבע 'הוא פתח את דלת הבית בקושי רב') הוא **צירוף יחס הפותח בב' היחס שגרעינו שם העצם 'קושי'**.

מילון אבן שושן (ולהלן אב"ש) קובע שהלקסמות 'קשה' ו'קשות' הן **שמות תואר** ועדיין אין הוא מעיר שהן משמשות גם כתוארי פועל. עם זאת, הוא מייחד את 'קשות' כביטוי ומציין שמשמעותו "דברים קשים וחריפים" על-פי [...] וידבר אתם קשות [...]"] (ברא' מב ז)³. באבינרי תשכ"ב, תשכ"ה תוך דיון בלקסמות השונות המשמשות כתוארי פועל מצוינים שמות תואר אחדים בזכר המשמשים כתוארי פועל כבר במקרא ('פה', 'מר', 'ברור' ועוד). על אחרים אבינרי מצביע כמי שהשימוש בהם [...] נתפשט ביותר בדורנו [...]. ביניהם הוא מזכיר "פצועים קל" (או **קשה**). מכאן שהשימוש ב'קשה' כתואר פועל, לדידו, נתחדש בלשון ימינו. מילון ספיר מציב שלושה ערכים מילוניים שונים גזורי הלקסמה 'קשה', וקובע את השלישי שבהם כתואר פועל שנתחדש בלשון ימינו (והוראתו: במאמץ, במרץ, בביטוי: **עובד קשה**). 'קשות' כתואר פועל בהוראת 'בחומרה' מופיע במילון ספיר ברשימת צירופים שונים שגרעיניהם 'קשה' בערך המילוני השני גזור 'קשה' המתפקד בלשון כשם תואר.

תואר הפועל 'בקושי' נתחדש על-פי מילון אב"ש בלשון חז"ל באחת משתי הוראות המשמשת גם בלשון ימינו: 1. "לא בנקל, בדוחק, במאמץ רב" ("בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת (שבת יב)).⁴

מילון ספיר מציב את 'בקושי' כתואר פועל בהוראת "בדוחק, במאמץ" ללא ציון התקופה הלשונית שבה נתחדש 'בקושי' בתפקיד זה.

1.0 עיון סמנטי-תחבירי

1.1 קשה

מציאותו של תואר הפועל 'קשה' כתיאור מאיך בצדק של פעלים מקבוצות סמנטיות שונות מצומצמת ביותר. הוא אינו נמצא, למשל, בסביבתם התחבירית של פועלי 'שימה' או 'הסרה' (שכן מנועים מבעים כגון, ***שמתי קשה** את... על...; או *קילפתי את התפוח קשה). וכן הוא אינו נמצא בסביבתם של פועלי תנועה (שכן גם מבעים כגון, *הלכתי קשה, *זחלתי קשה אינם קבילים). בדומה, הוא אינו נמצא בסביבתם התחבירית של פעלים מקבוצות סמנטיות רבות אחרות.

הוא כן נמצא בסביבתו התחבירית של תחליף הפועל (או הפועל הכינויי) 'עבד' בנטיותיו השונות: 'עבדתי קשה', 'עבדנו קשה' וכד' (ראה רובינשטיין, 1975; תש"ם; מור, 1996; מור וולר, 1999; מור (א) (בדפוס)).⁵ כמו כן הוא נמצא בסביבתם התחבירית של פעלים גזורי השורשים פצ"ע ופג"ע בבניינים קל ונפעל (למשל, 'הוא נפצע קשה' בתאונת עבודה; 'הוא פצוע קשה'; 'הוא נפגע קשה' בגבו בתאונת עבודה). אך בניגוד לאפשרות איזכה של צורת הבינוני הפועל מן השורש פצ"ע לעיל באמצעות 'קשה', הרי מנוע איזכה של זו הדומה לה מן השורש פג"ע: *'הוא פגוע קשה' אינו קביל.

1.1.1 'עבדתי קשה'

כשם שלא נתברר עד תום טיבה של הפעילות שנתממשה לשונית במבע 'עבדתי קשה' (משום העובדה שהפועל 'עבד' הוא תחליף פועל או פועל כינויי, לעיל), כך גם לא ברור בדיוק למה מכוון התיאור המאריך 'קשה'. שכן אין הוא מממש ייחוד סמנטי מוגדר בפעילות המתבצעת. משום כך הוא יכולה **תיאור מאריך מכנה** המממש מכנה משותף לייחודים אחדים שהתיאור 'קשה' מממש. נראה שגם כמכנה משותף אין הוא, בעצם, נוגע בתכונות המייחדות את הפעילות העלומה לעיל אלא **ביכולות שונות** (פיזיות, נפשיות, קוגניטיביות) של העובד הנדרשות ממנו לביצוע פעילותו (או פעילויותיו). אם 'הוא עבד קשה', ניתן להניח שיכולותיו של הפועל לא תאמו את הנדרש לביצוע אותה פעילות. או אולי משך הזמן הנדרש לביצוע לא תאם את יכולותיו הנפשיות וכד'. (משום שייחוד ביצוע הפעילות מוסף לאיזכה ממשוה הנוגע ליכולותיו של הפועל יתכנה תיאור זה תיאור **הפועל-היכול** (ראה מור, תשמ"ז: 251-257. תיאור מפורט הנוגע ל**תיאור הפועל** ראה להלן בסעיף 1.3 בדיון בלקסמה 'בקושי').

מבחינה סמנטית מתקיים מתאם מצופה בין הפועל הכינויי המתאיך 'עבד' לבין התיאור המכנה המאריך 'קשה'. שכן שניהם כאחד **עמומים סמנטיים**, ומשמעותם כפי שזכר לעיל עולה מתוך מכנה משותף של תכונות אחדות שעשויות לייחד כל אחד מהם.

ובאשר לבחינה התחבירית, נראה שעם התזוזה הקטגוריאליה שחלה בלקסמה 'קשה' משם תואר לתואר פועל בלשון ימינו, נצטרף 'קשה' אל הפועל הכינויי 'עבד' והפך אתו ל**צירוף כבול**. מכאן שתפוצתו התחבירית מצומצמת, ואפילו פעלים כינויים קרובים ל'עבד' דוגמת 'פעל', 'עשה', אינם מתאיכים באמצעותו. שכן *'עשה קשה' או *'פעל קשה' מנועים.

1.1.2 'הוא נפצע קשה'

עיון סמנטי מעלה שהוראתו של 'קשה' בדוגמה הנידונה (ובמבעים כדוגמתה לעיל) שונה מזו של קודמו. כאן משמש 'קשה' **תחליף לתיאור מאיך מעצים** (דוגמת 'מאוד') הנוגע למהות סמנטית בת איון המצויה בכוח בפעילות/בסיטואציה וכד' המתממשים במרכיב הלשוני המתאיך. בדוגמה הנידונה מצביע התיאור המכנה 'קשה' על **דרגה גבוהה של פגיעה בשלם**, כלומר **בדרגה חמורה של פגיעה בגופו של הפצוע**.

מבחינה תחברית מצטרף התיאור 'קשה' למרכיבים לשוניים גזורי שורשים המממשים **פגיעה גופנית** דוגמת 'פצוע קשה', 'נפגע קשה'. ככאלה הם נראים גם כן **צירופים כבולים**.

1.2 קשות

1.2.1 תואר הפועל 'קשות' (גזור שם התואר 'קשות', לעיל) מופיע אף הוא בסביבות תחבריות מוגבלות. הוא הופיע כבר במקרא בצמוד לפועל האמירה 'דיבר' כדוגמה לעיל (ברא' מב ז, וכן באותו פרק בפס' ל). כתיאור המאיך פועל אמירה הוא, למעשה, **מכנה את תוכנו של המבע** המממש את המסר המועבר באמצעות הפועל לנמענו על-פי **אופי** של הדברים הנאמרים. בדוגמה לעיל ("..."] **וידבר אתם קשות** ויאמר אליהם [...]) **מרגלים אתם, לראות את ערנות הארץ באתם**" (ברא' מב ז, ט), מקדים המבע הקטאפורי וידבר אתם קשות את המבע המפרט אחר כך את הדברים הקשים שנאמרו ("..."] **מרגלים אתם [...]**" (ברא' מב ט). (ודומים הדברים בלשון האחים כשהם מספרים ליעקב את הקורות אותם (ברא' מב ל).

1.2.2 גם בלשון ימינו משמש 'קשות' בסביבתם התחברית של פועלי אמירה שהמסר המועבר לנמען מגולם בתוכם.⁶ כך עשוי הדובר להשתמש בתיאור המאיך המכנה 'קשות' בסביבתו התחברית של הפועל 'דיבר' כשמן ההקשר עולה משהו שלילי הנוגע לישות הנמענת שאליה **מדבר** מאן שהוא **קשות**. למשל, 'לאחר שחצה את מעבר החצייה באור אדום, עצר השוטר את הנהג ודיבר אתו קשות על דרך נהיגתו'.

פועלי אמירה נוספים דוגמת, 'גער', 'נזף', 'גינה', 'הוכיח' ואחרים, שבהגדרתם הסמנטית מצויה הנחה מוקדמת שיש דופי כלשהו בהתנהגותו/פעילותו של הנמען, ואשר אליו מועבר המסר באמצעותם, גם הם עשויים להתאיך על-ידי התיאור 'קשות'. כך אפשריים מבעים דוגמת, 'הוא נזף בו קשות'; 'הוא הוכיח אותו קשות על התנהגותו' וכד'. וכן יאיך 'קשות' את פועל האמירה שהמסר מגולם בו לפני פסוקית מושאית שמקדים אותה גלגול מקדים דוגמת 'כך', 'זאת' וכד'. כלומר אפשרי גם מבע דוגמת, 'הוא גער בו קשות על כך שחצה את מעבר החצייה באור אדום'. המתאם הסמנטי בין פועלי אמירה אלו לבין 'קשות', כמובן, מצופה מעצם טיבם.

לחלופין, במבעים שבמרכזם פועלי אמירה שהמסר המועבר באמצעותם אינו מגולם בהם אלא מתממש בפסוקית מושאית מוצרכת, 'קשות' כתיאור מאיך מנוע. למשל, לא קביל מבע כמו, ***אמרתי לו קשות** שהתנהגותו אינה נאותה'; או ***סיפרתי לו קשות** מה שקרה לי'. (ראה גם הערה 6 לעיל).

בצד פועלי אמירה מובהקים שהתיאור 'קשות' מאיכם יתאיכו באמצעותו גם פעלים שאמנם אינם פועלי אמירה מיסודם, אך חלה בהם תזווה סמנטית. למשל, רווחים המבעים 'הוא פגע בי קשות'; או **נפגעתי** ממנו קשות'. באלו משמשים הפועל 'פגע' או סבילו המקביל 'נפגע' כפועלי העברת מסר (אם בדיבור ואם בכתיבה או בכל דרך אחרת). כלומר גם כאן מכנה התיאור המאיך 'קשות' את המסר שהועבר לנמען על פי תוכנו. (גם פה נמצא מתאם סמנטי מצופה בין הפועל המתאיך לבין 'קשות' המאיך).

מעיון זה עולה שגם **סביבתו התחברית והסמנטית של 'קשות' כתיאור מאיך** (בדומה ל'קשה' לעיל) **מצומצמת ביותר**.

1.3 בקושי

1.3.1 תואר הפועל 'בקושי' משמש כתיאור מאיך בסביבתם התחברית של פעלים בני **קבוצות סמנטיות שונות ורבות** בניגוד לקודמיו שנידונו לעיל. למשל, הוא יופיע בסביבתם התחברית של פעלים לוקטיוויים למיניהם דוגמת, 'פתחתי', שהוא פועל לוקטיווי-סטטי-שלילי (למשל, 'פתחתי את הדלת בקושי רב'); או הוא יופיע בצד 'צירפתי' כפועל סימטרי-הדדי (למשל, 'צירפתי את החלקים זה לזה בקושי רב'). דומים לאלו בהתנהגותם התחברית פועלי תפיסה דוגמת, 'הבנתי את דבריה בלי קושי/בקושי רב'; או פועלי יכולת דוגמת, 'הצלחתי לקפוץ מעל למשוכה בקושי רב'. רשימת הפעלים בני קבוצות סמנטיות שונות בנוסף לאלו לעיל ארוכה.

הסיבה לתפוצתו הרחבה של התיאור 'בקושי' נובעת ממהותו **הסמנטית**. בניגוד לתיאורים מאיכים המייחדים משהו המצוי בהגדרתם הסמנטית של פעלים שונים למיניהם (דוגמת, 'אמרתי לה בקול צרוד [...]' ; 'הוא נסע במהירות מופרזת' וכד'), הרי גם התיאור המאיך 'בקושי' (בדומה ל'קשה' לעיל) מייחד משהו הנוגע ל**ישות הפועלת** (יכולתה לבצע פעילות, תכונה שמייחדת אותה, חשיבתה וכד'). התיאור 'בקושי' (כמו התיאורים 'במאמץ', 'בלי כוחות' וכד') מממש את **היכולות/הכישורים הפיסיים/הנפשיים או המנטליים** המצויים בישות הפועלת והמאפשרים לה או שאינם מאפשרים לה (בהיעדרם) לבצע את הפעילות המסוימת. אך בעוד שהתיאור 'בכוח', למשל, מממש מהות סמנטית מוגדרת (העשויה אפילו להימדד), הרי התיאור 'בקושי' גם הוא (כ'קשה' ו'קשות') הוא **תיאור מכנה** שאינו מממש מהות סמנטית

אחת מוגדרת, אלא הוא משמש **מכנה משותף** למהויות סמנטיות שונות שכמעט מנעו מן הפועל לבצע פעילות מסוימת. כלומר גם **עמימותו הסמנטית רבה**.

1.3.2 נעיר עוד כי כבר בלשון חז"ל 'בקושי' מופיע במבט הן לפני המרכיב הלשוני המתאיך, הן לאחריו. למשל, '**בקושי רב הצלחתי** למשות אותו מן המים' בצד '**הדלת נסגרה בקושי רב**'. מופיעים כאן, למעשה, שני מבנים קבועים, ושניהם כאחד רווחים בעברית בת-ימינו.⁸ נראה שהופעתו הרווחת מאוד של המבנה שבו התיאור המאיך מקדים את המרכיב הלשוני המתאיך נובעת מן העובדה שהוא **תיאור מאיך עקיף**⁹ המממש לשונית את **הפועל-היכול**. ככזה, הוא רוצה, כנראה, למקד את תשומת לבו של הנמען בו-עצמו (הפועל-היכול) ופחות בפעילותו או בסיטואציה שבה הוא נמצא וכד' (שהרי הוא רחוק סמנטית מן המהות המתאיכת).¹⁰ ויותר מזה: נראה שהצבתו לפני המרכיב המתאיך **מעצימה** את פחיתותו יכולותו לבצע את הפעילות.

2.0 סיכום

המשותף לשלושת תוארי הפועל 'קשה', 'קשות', 'בקושי' (בנוסף לשיתופם האטימולוגי) הוא **עמימותם הסמנטית** משום טיבם הסמנטי: אין הם מממשים מהות סמנטית אחת מוגדרת אלא הם משמשים מכנה משותף לייחודים אחדים המאפיינים פעילות נבחנת. הם שונים זה מזה במגבלות סביבותיהם התחביריות משום **שונותם הסמנטית**. הופעתו התחבירית של תואר הפועל 'קשה' כתיאור מאיך המצביע על גבולות יכולותיו של הפועל מצטמצמת למבעים שבמרכזם מצוי הפועל 'עבד' לגזירותיו השונות. בדומה, מצטמצמת הופעתו התחבירית של 'קשה' שהוראתו 'בחומרה' לסביבתם התחבירית של פעלים דוגמת 'נפגע', 'נפצע' המצביעים על פגיעה גופנית חמורה בישות. תואר הפועל 'קשות' כתיאור מאיך מופיע בסביבתם של **פועלי אמירה שמסרם מגולם בהם** ותוכנם **אינו טוב** לנמען. בעוד ש'קשה' שהוראתו 'בחומרה' וכן התיאור המאיך 'קשות' נוגעים למה שמצוי סמנטית במרכיב הלשוני המתאיך, הרי 'קשה' שבמבט 'עבדתי קשה' ו'בקושי' נוגעים למה שקיים בארגומנט-הפועל. למרות דמיון סמנטי זה תפוצתו של 'בקושי' רחבה הרבה יותר הן מ'קשה' על שתי הוראותיו, הן מ'קשות', והוא עשוי להופיע כתיאור המאיך כל פעילות/התרחשות/מצב וכד' שהתבצעותם/התקיימותם מותנים ביכולותיו/כישוריו של הארגומנט-הפועל.

פריטים ביבליוגרפיים וקיצוריהם

- אבינרי (תשכ"ב) אבינרי י', "תואר הפועל בעברית", לשוננו לעם, מחזור י"ג, קונטר' ד' (קכ"ו), תשכ"ב.
אבינרי (תשכ"ה) אבינרי י', יד הלשון, תל-אביב: יזרעאל, תשכ"ה.
- אדרי (1997) Edri, H. (1997), A Cognitive Linguistics Approach to the Classification of English Adverbs. MA Thesis, Bar-Ilan University.
- אורנן (תשכ"ה) אורנן ע', תחביר העברית החדשה, ירושלים: אקדמון, תשכ"ה.
- אורנן (תשס"ג) אורנן ע', המילה האחרונה: מנגנון התצורה של המילה העברית, חיפה: אוניברסיטת חיפה, תשס"ג.
- איבניץ' (1991) Ivanič, R. (1991), "Nouns in Search of a Context: A Study of Nouns Both Open- and Closed-System Characteristics", *IRAL* 29/2:93-114.
- אקימוטו (1990) Akimoto, M. (1990), "Deverbal Nouns in Grammar and Discourse", *Seventeenth Systemic Congress*, Stirling, UK.
- בורוכובסקי (2001) בורוכובסקי-בר-אבא א', הפועל, תחביר משמעות ושימוש, עיון בעברית בת זמננו, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון, 2001.
- בן-עזר (תשל"ח) בן-עזר א', הפרי האסור, תל-אביב: אחיאסף, תשל"ח.
- ברטש (1976) Bartsch, R. (1976), The Grammar Of Adverbials. Amsterdam: North-Holland, Publishing Company.
- ברמן (1973) ברמן ר', השמות הפועליים בעברית החדשה, ירושלים, 1973.
- גרוסמן (1991) גרוסמן ד', ספר הדקדוק הפנימי, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1991.
- גרינבאום (1969) Greenbaum, S. (1969), *Studies In English Adverbial Usage*. London: (1969)

Longman.

Dik, S. (1975), "The Semantic Representation of Manner Adverbials", (1975) דיק
in Kraak, A. (Ed.), *Linguistics In Netherland*, Assen & Amsterdam: Van Gorcum,
pp. 97-121.

Huang, S.-F. (1975), *A Study Of Adverbs*. The Hague, Paris: Mouton. (1975) הוואנג
Wierzbicka, A. (1972), *Semantic Primitives*. Athenaüm Verlag. (1972) ויירביצקה

Vendler, Z. (1968), *Adjectives and Nominalizations*, The Hague: (1968) ונדלר
Mouton.

Chomsky, N. (1964), *Aspects of The Theory of Syntax*. Cambridge (1964) חומסקי
Massachusetts: M.I.T. Press.

Tomasello, M. & W.E. Merriman (eds.) (1995), *Beyond Names* (1995) טומסלו-מרימן
for Things, Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

כוזר (תשנ"ג) כוזר ר', "פסוקיות נומינליזציה בעברית הישראלית", *בלשנות עברית*, 36, עמ' 71-89.

Livnat, Z. & T. Sovran (2002), "Creativity vs. Meaningfulness in (2002) לבנת וסוברן
Derivation", *Folia Linguistica XXXV*, pp. 299-312.

מור (תשמ"ז) מור ג' (תשמ"ז), תיאורים מאייכים בעברית בת-ימינו, עיון סימנטי-תחבירי בקורפוס מוגדר,
דיסרטציה, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

מור (1992) מור ג' (1992), "בין לשון כתובה למדוברת, במה שבין התיאור המאיך המעצים למועצם
על-ידינו", בתוך: איילי מ' (עורך), טורא ב', אסופת מאמרי הגות ומחקר במחשבת ישראל, ת"א:
אורנים-הקיבוץ המאוחד, עמ' 49-65.

מור (1996) מור ג' (1996), "השם המכנה והופעותיו התחביריות-סמנטיות", בתוך: בורוכובסקי א', י'
טובין (עורכים), דברי המפגש השנתי האחד-עשר והשנים-עשר של החוג הישראלי של חברי
החברה האירופית לבלשנות, תל-אביב-באר-שבע: אוניברסיטת תל-אביב-אוניברסיטת בן-גוריון, עמ'
24-17.

מור (1998) מור ג' (1998), "על מניעים סמנטיים לסדרם של תיאורים מאייכים במבע", דברי המפגש
השנתי הארבעה עשר של החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות, בית ברל, עמ'
39-31.

מור וולר מור ג' וש' ולר (1999), "הסינטגמה 'עשה + צ"ש' במקרא ובמשנה, עיון תחבירי-
סמנטי", בתוך: שרביט ש' (עורך), קובץ מחקרים לכבוד פרופ' מ"צ קדרי, רמת-גן: אוניברסיטת בר-
אילן, 1999, עמ' 43-59.

מור (בדפוס (א)) מור ג', "קשרים סמנטיים בין תיאורים מאייכים עוקבים – עיון בלשונות סופרים",
בתוך: בן-שחר ר' וג' טורי (עורכים), העברית שפה חיה ד', תל-אביב: הקיבוץ המאוחד (בדפוס).

מור (בדפוס (ב)) מור ג', "האם יש משמעות ייחודית לתחליפי תוארי פועל?", *בלשנות עברית* 57
(בדפוס).

Macnamara, J. (1982) *Names for Things*. Cambridge, Ma.: The MIT (1982) מקנאמרה
Press.

סנד (1981) סנד י' וא', כבר ארץ נושבת, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1981.

סוברן ולבנת (תשנ"ח) סוברן ת' וז' לבנת, "תוארי פועל בסיומת –ית בעברית החדשה", *בלשנות עברית*
43, תשנ"ח, עמ' 25-28.

Francis, G. (1989), "Aspects of Nominal-Group Lexical Cohesion", (1989) פרנסיס
Interface, Journal of Applied Linguistics 4/1: 27-53.

צדקה (1981) צדקה י', תחביר העברית בימינו, ירושלים: קרית-ספר.

קדרי (תשמ"ה) קדרי מ"צ, "תואר הפועל בעברית המודרנית", בתוך: ניר ר' (עורך), הוראה אקדמית של העברית בת-זמננו, הסדנא א'. ירושלים: המרכז להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות, תשמ"ה, עמ' 65-79.

Quirk, R. & S. Greenbaum, (1989), *A University Grammar of English*. Harlow: Longman.

Kuroda, S.-Y. (1970), "Some Remarks On English Manner Adverbials", In: (1970) קורודה Jakobson & Kawamoto (eds.), *Studies In General And Oriental Linguistics*, pp. 378-396.

Clark, E.V. & H.H. Clark, (1979), "When Nouns Surface as Verbs", (1979) קלארק וקלארק *Language* 55: 767-811.

Cresswell, M.J. (1985), *Adverbial Modification*, Dordrecht: D. Reidel (1985) קרסוול Publishing Company.

Ravid, D. & Y. Shlesinger, (1999), "Modern Hebrew Adverbials: (1999) רביד ושלזינגר Between Syntactic Class and Lexical Category", In: Contintini-Morava &

Y. Tobin (eds.), *Grammtical Categories*. Amsterdam: Benjamins, pp. 333-351.

רובינשטיין (תשל"א) רובינשטיין א', "תיאור הנשוא ותיאור המשפט ומעמד התחבירי", לשוננו, ל"ה, תשל"א, עמ' 60-74.

רובינשטיין (1975) רובינשטיין א', "תחליפי פועל במקרא", בתוך: ליכט י, ג' ברין (עורכים), הצבי ישראל, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 1975, עמ' 153-163.

רובינשטיין (תש"ם) רובינשטיין א', "פעלים כמימוש פרופוזיציות ופעלים ככינוי לפעולות", בלשנות עברית חפ"שית, 19, תש"ם, עמ' 19-27.

רובינשטיין (תשנ"א) רובינשטיין א', "עיון בפעלים אדורביאליים בלשון המקרא", בתוך: גושן-גוטשטיין מ', ש' מורג, ש' קוגוט (עורכים), שי לחיים רבין, אסופת מחקרי לשון לכבודו במלאת לו שבעים וחמש, ירושלים: אקדמון, תשנ"א, עמ' 392-385.

רוזן (1967) רוזן ח', עברית טובה, ירושלים: קרית-ספר, 1967.

שגיא (2000) שגיא ח', "כמעט שלא נפלת": "לא" כשולל עודף בצירוף "כמעט שלא", חלקת לשון 29-31-32, 2000, עמ' 86-97.

שלו (1989) שלו מ', רומן רוסי, תל-אביב: עם עובד, 1989.

שלו (1991) שלו מ', עשיו, תל-אביב: עם עובד, 1991.

שמש (תשנ"ט) שמש ר', פועלי האמירה בלשון המשנה, תיאור תחבירי, סמנטי ופרגמטי, דיסרטציה, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ט.

Thomason, R.H. & Stalnaker, R.C. (1973), "A Semantic Theory (1973) תומסון וסטוקלר of Adverbs", *Linguistic Inquiry* 4, pp. 195-220.

הערות

¹ ראה אבינרי תשכ"ב; חומסקי 1964: 217-218; אורנן תשכ"ה: 51-54, תשס"ג; רוזן 1967: 285-287; גרינבאום 1969; קורודה 1970; רובינשטיין תשל"א, תשנ"א; תומסון וסטולנקר 1973; ויירביצקה 1972; דיק 1975; הואנג 1975; ברטש 1976; צדקה 1981: 256-273; קרסוול 1985; קדרי תשמ"ה; מור תשמ"ז, 1998; קווירק וגרינבאום 1989; אדרי 1997; סוברן ולבנת תשנ"ה; רביד ושלזינגר 1999; לבנת וסוברן 2002.

² 'בקושי' בהוראת 'כמעט שלא' כמבצע 'האוכל שהוגש בקושי מספיק לסועדים' לא יידון במסגרת עיון זה. אין הוא תיאור מאיך שבו מתרכז עיון זה (להלן). הוא ביטוי שולל למקוטעין. משמע, במקום לשלול דבר חד-משמעית, השלילה מתמעטת משהו. ראה לעניין זה אבינרי תשכ"ה; שגיא 2000.

3 ראה גם פירוש ראב"ע לברא' מ"ב ז: "[...] קשות שם התואר והטעם מלות קשות, וכן יענה עזות (משלי יח, כג)". נוסף עוד שבדומה לשם התואר בנקבה דוגמת, 'מרה' ('ויזעקו מרה' (יחז' כז ל), 'נכונה' ('[...] כי לא דברתם אלי נכונה [...]') ('איו' מב ז), המשמשים כבר במקרא כתוארי פועל, לדידו של אבינרי, גם שם התואר 'קשה' בנקבה משמש בתפקיד זה. למשל, "ויען המלך את העם קשה [...]" ('מל"א, יב יג). הפרשנים השונים עדיין רואים ב'קשה' שבכאן ובפסוקים אחרים לשון מקוצרת. כך רד"ק בפירושו לפסוק "[...] מה-יענך אביך קשה" (שמ"א, כ י): "[...] ופי' קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות".

4 דוגמות נוספות להופעתו של 'בקושי' במדרשים: 1. ד"ה כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת [...] ד"א בתחלה הוא מדבר בקושי אין לשון ידבר אלא לשון קשה כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות, א"ל אהרן יהא עושה את הדברים האלה ואתה עומד כנשיא שהוא גוזר על הזקנים והם עושים". (ילקוט שמעוני תורה פרשת וארא רמז קפא). 2. "ד"ה לא תנסו את ה' ונסני א"ל המקום לא תוכל לעמוד משל למה"ד למלך ששלח לגיונותיו להחריב עיר, אמר אפטרופוס אחד אני אחריבנה, משל לגבור שצד אריה בא אחד למשכו, א"ל אני בקושי תפסתי אותו וזה אומר תן לי למשכו, אמר הקב"ה לדוד ותאחז במשפט ידי ואתה מבקש להשפט שפטני אלהים". (ילקוט שמעוני תורה פרשת ואתחנן רמז תתמה). 3. "ד"ה +לח+ וישמע עבד הוי יודע שאם מת ירמיהו בתוך הבור נתנה העיר ביד השונא, א"ל צדקיה קח אתך שלשים אנשים והעלה את ירמיהו מן הבור ראה כמה קשה מכת הרעב שלשים בני אדם העלוהו בקושי, נכנס עבד מלך הכושי לבית המלך והוציא משם בלואי הסחבות ובלואי המלחים הלך ועמד לו על הבור והיה קורא ואומר אדוני ירמיה ואין קול ואין עונה [...]" (ילקוט שמעוני ירמיהו רמז שכו).

5 נושא כינויים של מרכיבים לשוניים באמצעותו של מרכיב לשוני מכנה או מרכיב לשוני המשמש להם תחליף ראוי לעיון רחב. באזכורים הביבליוגרפיים לעיל יש עיון בפועל הכינויי (או בתחליף הפועל) ובשם המכנה. בנושא זה ראה גם ונדלר 1968; ברמן 1973; קלארק וקלארק 1979; מקנמארה 1982; פרנסיס 1989; אקימטו 1990; איבניץ 1991; כוזר תשנ"ג; טומסלו-מרימן 1995 ואחרים. כן ראה מור (ב) (בדפוס).

6 פועלי אמירה דוגמת 'אמר', 'סיפר', 'שאל' וכד' המצריכים פסוקית מושאית המממשת את המסר המועבר לנמען אינם מתאיכים באמצעות התיאור המאיך המכנה 'קשות'. שהרי תיאור זה מוסר בהכללה את תוכנו של המסר על-פי תכונות עיקריות שמאפיינות אותו, ואילו בפעלים אלו המסר מועבר לפרטיו ואין צורך בהכללתו. (ראה גם שמש, תשנ"ט).

7 באחד מבוקרי פברואר 2005 שמעתי מתראיין האומר: "הוכיחי קשות ונמרצות". האם נגרמה בלשונו אנלוגיה ל'קשה' על פי 'נפגעי קשה', או שמא ידה של 'נמרצות' בהפיכת 'קשה' ל'קשות' מתוך תהליך של גררה לאחור? מכל מקום, כשהפועל גזור נכ"י פעיל המבע אינו קביל (*הוא היכה אותו קשה/קשות). אוסיף עוד שבבדיקה בספרים: 'כבר ארץ נושבת' (סנד, 1981); 'רומן רוסי' (שלו, 1989); 'עשיו' (שלו, 1991) ו'ספר הדקדוק הפנימי' (גרוסמן, 1991) - נמצאה דוגמה אחת בלבד של שימוש ב'קשות' כתואר פועל ("אבל אחרי שיצא ליון בטריקה נעלבת, קרא פינס לנערי "הכנופיה" ודיבר אתם קשות, ומתוך סערת-נפש גדולה [...]") (שלו, 1989: 99).

8 חשוב לקבוע זאת למרות גמישותו של המבע בעברית וחופשיות היערכותם של התפקידים התחביריים (שהרי אפשר: 'הוא זחל לאט לאט', או 'הוא לאט לאט הבין את הסבריו'). אלא שבניגוד להופעתם האקראית של תיאורים מאייכים ישירים (המאייכים מהות בת איוך בכוח במרכיב הלשוני המתאיך) אחרי המתאיך (לרוב) אך גם לפניו - לרצונו של הדובר - הרי כאן הדגש הוא על קביעות המבנים. משמע, הופעתם אינה אקראית.

9 במחקר שעסק בתיאורים המאייכים מצויות ההגדרות: "תיאור מאיך המממש מהות בת-איוך המצויה בכוח בהגדרתו הסמנטית של מרכיב לשוני בר-איוך הוא תיאור מאיך ישיר" (מור, תשמ"ז: 29). "כתיאור מאיך עקיף נקבע את התיאור על-פי הארגומנט הפועל" (שם, שם: 32). משום שהתיאור המאיך הישיר מממש מהות סמנטית בת-איוך שמצויה בכוח בהגדרתו הסמנטית של המרכיב הלשוני המתאיך, הוא מצטרף אליו ישירות. לחלופין, התיאור המאיך העקיף המממש משהו (רגש, חשיבה, תכונה וכד') שבארגומנט הניצב במרכז הפעילות/התהליך/המצב וכד', אך אינו מממש כל מהות סמנטית המצויה במרכיב הלשוני המתאיך יופיע, כמצופה, אחרי התיאור המאיך הישיר. למשל, במרכזם של המבעים, 1. "[...] הוא דיבר במהירות ובהתרגשות." (בן-עזר, 37); 2. "[...] מוצאים עצמם שרים בקול ובפרהסיה פזמון שגור..." (סנד, 147), מצויים פועלי יצירת/השמעת הקול, 'דיבר', 'שר', שבהגדרתם הסמנטית מהויות סמנטיות בנות איוך בכוח. בדוגמה 1 מממש תיאור הקצב 'במהירות' את ה'משך' כמהות הסמנטית בת האיוך המצויה בכוח בפועלי אמירה (וכן בפועלי תנועה ובקבוצות סמנטיות שונות נוספות של פעלים). משום כך, 'במהירות' הוא תיאור מאיך ישיר, והוא מצטרף ישירות אל המרכיב הלשוני המתאיך 'דיבר'. התיאור 'בהתרגשות' העוקב את 'במהירות' מממש לשונית את מצבו הרגשי של הפועל-המדבר, ורק בעקיפין הוא מוסיף ייחוד לפעילות הדיבור. כתיאור מאיך עקיף הוא מופיע אחרי התיאור המאיך הישיר 'במהירות'. בדוגמה 2 מתאיך פועל יצירת הקול 'שר' באמצעות התיאור המאיך הישיר 'בקול' (שלוואו 'רם' נשל), הוא מממש את ה'קול' כמהות סמנטית בת איוך המצויה בהגדרתו הסמנטית של הפועל 'שר', ועל כן הוא צמוד אליו. התיאור 'בפרהסיה' מממש את רצונו של הפועל-השר להישמע באוזני כול ולהיראות לעיני כול. הוא תיאור מאיך עקיף ומופיע אחרי 'קול'. (על-פי מור, 1998: 33).

10 תהליך דומה חל בתיאורים המאייכים המעצימים 'כל-כך', 'מאוד' המקדימים את המרכיב הלשוני המתאיך (בצד הופעתו המצופה לאחריו. למשל, במקום 'הוא אהב אותה כל-כך', 'הוא כל-כך אהב אותה'. או במקום 'אני רוצה בזה מאוד', 'אני מאוד רוצה בזה'. הקדמת התיאורים מעצימה הן את האהבה, הן את הרצון בשני המבעים לעיל. (ראה לעניין זה מור, 1992: 49-65).